

ФОРМИРАЊЕ 2. УДАРНОГ КОРПУСА

1. ВОЈНО-ПОЛИТИЧКА СИТУАЦИЈА НА ЕВРОПСКИМ РАТИШТИМА У ВРИЈЕМЕ КАПИТУЛАЦИЈЕ ИТАЛИЈЕ

Побједама савезника током љета 1943. године, Црвене армије на источном фронту, англо-америчких трупа у Средоземљу и Народноослободилачке војске и партизанских одреда у Југославији (НОВЈ и ПО.Т), положај сила Осовине у Европи, а посебно на Балкану, битно се погоршао. Војно-стратегијски положај њемачких и италијанских снага у Југославији, Албанији и Грчкој, а нарочито дуж обала на које се могло очекивати искрцавање савезничких трупа, постао је веома угрожен. Народноослободилачка војска Југославије још није имала непосредан контакт са савезничким снагама на осталим фронтовима, али је развијала све већу борбену активност у позадини њемачко-италијанских трупа које су биле распоређене на територији Југославије. Мјесто и улога коју ће и у наредном периоду рата одиграти наше народноослободилачке снаге представљаће изванредан значај и допринос општој побједи над фашистичким окупаторима и њиховим сарадницима.

Послије курске битке (5. јула—23. августа 1943. године) на источном фронту, Црвена армија је прешла на широком фронту у незадрживо наступање и гоњење њемачких јединица разбијених код Курска ка западним границама Совјетског Савеза. Форсирањем Дњепра

крајем септембра 1943. био јој је отворен пут према Карпатима и Пољској, а сви покушаји њемачке Врховне команде да задржи њено наступање у западном и југозападном правцу били су осујећени и разбијени. Њемачке армије су се повлачиле према својој јазбини, одакле су кренуле у освајања и поробљавање других држава и народа.

Послије успјешно завршених операција у сјеверној Африци, англо-америчке трупе (8. британска и 5. америчка армија) су се почетком јула 1943. искрцале на острво Сицилију, одакле су подвргле удару из ваздуха цијелу италијанску територију. Овакав ток догађаја појачао је незадовољство италијанског народа и изазвао збуњеност у редовима фашистичких управљача. Краљ Виторио Емануеле је смијенио Бенита Мусолинија и његову фашистичку клику (25. јула) и образовао владу на челу са маршалом Пјетром Бадољом. Почетком септембра савезничке трупе су отпочеле искрцавање на италијанско копно на Апенинском полуострву. Нова италијанска влада је ступила у преговоре са савезницима (3. септембра) и наредила да се обустави отпор њиховим јединицама. Непосредно за тим, прихватила је (8. септембра) безусловну капитулацију италијанске војске.

Избацивање Италије из осовинске коалиције изазвало је велике војно-политичке промјене на територијама које је италијанска војска до тада држала под окупацијом. Овај догађај је очекиван у табору обје зарађене стране.

Њемачка Врховна команда, очекујући овакав развој догађаја, упутила је почетком септембра двије групе армија (18 дивизија) ради интервенције и спречавања да италијанске јединице у вријеме капитулације не пређу на страну савезника. Када је објављена капитулација Италије (8. септембра), њемачке снаге су брзо интервенисале прикупљеним дивизијама и успјеле да разоружају већи број италијанских јединица и заузму највећи дио Италије. Оне су разоружале и италијанске јединице на Крфу, у Грчкој и острвима Јегејског мора.

Одговарајуће њемачке снаге биле су усмјерене према јадранској обали и њеном залећу са истим намјерама.

У тој ситуацији, италијански краљ и влада маршала Бадоља били су евакуисани из Рима и стављени под заштиту англо-америчких снага. На страну савезника прешла је италијанска морнарица и ваздухопловство.

Англо-америчке армије су се искрцавале на италијанско копно (у јужној Италији) под јаком заштитом авијације, која је спријечила ефикаснију интервенцију њемачких трупа принуђених да се повуку према Напуљу. Нијемци су половином септембра (12. септембра) извршили ваздушни десант у средњем дијелу Италије (планина Гран Сасо), који је био у рукама владиних јединица, и успјели да отму Мусолинија и пребаце га у сјеверну Италију, на територију коју су већ били окупирали. Под њиховим утицајем и покровитељством, Мусолини је прогласио фашистичку републику Италију (*КеруђИса досгале НаИана*) и позвао народ и војску да заједно са Нијемцима наставе рат. Влада маршала Бадоља је тек почетком октобра (13. октобра) објавила рат Њемачкој.

Англо-америчке снаге су током јесени споро наступале италијанским копном између Јадранског и Тиренског мора, па су крајем 1943. задржане испред утврђених њемачких положаја јужно од Рима (Густавова линија), које су током зиме чврсто браниле јединице њемачке 10. армије.

Развој догађаја на савезничким фронтovima, нарочито послје курске битке и искрцавања на Сицилији, изазвао је непремостиве пукотине у њемачко-италијанској коалицији, што је довело до избацивања италијанске армије из ратног строја. Ово је ставило њемачко командовање пред веома сложене проблеме, прије свега у погледу замјене италијанских јединица у Грчкој, Албанији и Југославији. Зато је Врховна команда Вермахта одмах наредила (8. септембра) потчињеним командама да разоружају италијанске јединице и запосједну њихове окупационе зоне на Балкану. На основу овог наређења, командант њемачке 2. оклопне армије

издао је потчињеним јединицама заповијест (9. септембра), између осталих и 21. армијском брдском корпусу, да својим јединицама запосједне територију Албаније и Црне Горе, укључујући Боку Которску и Црногорско приморје, да разоружа затечене италијанске оружане снаге и организује одбрану црногорско-албанске обале на Јадранском мору.³

У овој ситуацији главна сметња у реализовању такве замисли њемачке Врховне команде била је НОВЈ, против које је током 1943. водила неколико безуспјешних операција (четврту и пету офанзиву). Њемачка команда је реално оцијенила значај и опасност присуства наших снага у залеђу јадранске обале и на комуникацијама, тим прије што је размах народноослободилачке борбе узимао све шире размјере у свим крајевима Југославије. Због тога су њемачки команданти тежили да осујете прелазак италијанских јединица на страну НОВЈ, онемогуће наше јединице да заплијене италијанско наоружање и опрему, и тако умање штетне последице по стабилност и положај сопствених трупа на Балкану. Сматрали су да ће на тај начин омогућити лакше вођење рата у овом дијелу »европске тврђаве«.

Приближавањем савезника границама њемачке државе растао је значај југословенског ратишта и улога наших снага које су, нарочито послје краха њемачко-италијанске операције »Шварц« (битка на Сутјесци), развиле борбена дјејства широм земље на комуникацијама и против упоришта окупатора, нарочито у Босни и Хрватској. Формиран је велики број нових јединица, тако да је до почетка септембра 1943. НОВЈ нарасла на 18 пролетерских и ударних дивизија, а уз то је имала и већи број самосталних чета, батаљона, одреда и бригада.

Врховни командант НОВ и ПОЈ Јосип Броз Тито са Врховним штабом налазио се у централној Босни и

³ *Зборник докумената* (у даљем тексту *Зборник*), 3 књ. т. XII, док. 132 и 134: наређење Генералштаба Врховне команде Вермахта од 8. IX 1943. и заповијест команданта 2. оклопне армије од 9. IX 1943. године.

будно пратио развој догађаја на савезничким фронтима и на југословенском ратишту и предузимао одговарајуће кораке за усмјеравање даљих операција. У том периоду, очигледно и непосредно последице капитулације Италије, издао је неколико значајних директива и упутстава националним руководством народноослободилачког покрета (НОП), штабовима корпуса и дивизија, у којима их је упозорио да предузму потребне мјере како би се предстојећи догађаји спремно дочекали. Врховни штаб је одлучио да изврши одговарајућу децентрализацију јединица НОВЈ и пренесе тежиште оперативних дјелова на најважније правце и нова подручја, како би се што ефикасније парализали гитлеровци и запосједање важних објеката у приморском појасу и на саобраћајним артеријама које су до тада биле под контролом италијанских окупационих снага.

Врховни штаб НОВ и ПОЈ је настојао да се максимално искористи капитулација италијанске војске. Првенствено је требало доћи до њеног наоружања и технике, уједно придобити италијанске војнике да пређу у наше јединице и да крену у борбу против Нјемца, својих дотадашњих савезника. Због тога су хрватске и словеначке јединице распоређене у залеће сјеверног Јадрана и Истре, у области Лике, Горског котара и Љубљане; дио јединица Оперативне групе Врховног штаба упућен је у Далмацију (1. пролетерска дивизија и 1. далматинска бригада), а дио снага према Санцаку, Херцеговини и Црној Гори (2. пролетерска и 3. ударна дивизија). Оваква одлука Врховног штаба и усмјеравање јединица ка областима које је до тада држао италијански окупатор показала се веома корисном и правилном, јер је капитулацијом Италије у тим областима дошло до успона НОП-а и прелажења знатног броја војника из квислиншких у јединице НОВЈ. Јединице Оперативне групе које су се налазиле у близини ових области пружиле су велику помоћ народу, органима власти и новоформираним јединицама. Народнослободилачка борба се распламсала у Истри, Словеначком приморју, Далмацији, Горском котару, Боки Которској, на Кос-

мету, у Македонији и другим мјестима која су до тада држале италијанске трупе.

У овој ситуацији Врховни штаб НОВ и ПОЈ прелази у ослобођено Јајце и отуда руководи операцијама у цијелој земљи.

На територији Црне Горе, Херцеговине и Санцака почетком септембра 1943. налазило се пет италијанских и двије њемачке дивизије и крилашке,⁴ четничке, а у Херцеговини још и усташке и домобранске формације.⁵

Уочи и послије капитулације Италије, по налогу Драже Михаиловића, четници су почели да се прикупљају, врше присилну мобилизацију и формирају своје јединице и команде. Они су се, такође, спремали да дочекају искрцавање »савезиика«, како им је обећавала емигрантска југословенска влада која је била у сталном контакту са Дражом Михаиловићем преко енглеских представника који су се налазили у његовом штабу. Четнички команданти у Црној Гори и Херцеговини већ су испољавали активност у том правцу, желећи уједно да искористе њемачког окупатора за своје планове. Но поред свих жеља и настојања, четничка организација у овим областима није успјела да преброди кризу у коју је запала послије битке на Неретви, тако да је неспремна дочекала капитулацију Италије. У редовима њених команданата и штабова вођене су у то вријеме дуге дискусије и свађе о томе ко ће који положај заузети, којим ће сектором и јединицама командовати.

Четнички команданти, као дотадашњи вјерни сарадници Италијана врпшли су извјестан утицај на њи-

⁴ *Крилаши* су војно-милицијске јединице које су црногорски квислинзи, одобрењем окупатора, формирали на подручју Црне Горе за борбу против НОП-а. Назив су добиле по називу крилаша (жандармерије) у бившој Црној Гори, на основу ознака које су носили на капама.

⁵ Италијанске дивизије су биле распоређене: »Венеција«, Берање—Андријевица—Колашин; »Гауринензе«, Никшић—Даниловград—Подгорица; »Ферара«, Цетиње—Ријека—Бар; »Емилија«, Бока Которска; »Марке«, Требиње—Невесиње; њемачке дивизије: 118. ловачка дивизија Жабљак—Прибој—Пријепоље; СС »Принц Еуген« у Херцеговини. У сусједној Метохији и Албанији била је концентрисана њемачка 297. дивизија.

хове команданте у данима капитулације, како би се домогли италијанског оружја, обећавајући да ће им помоћи да их савезници ирихвате.

Међутим, позив четничких команданата на мобилизацију за њихове јединице наилазио је на све слабији одзив код народа. Они су успијевали да задрже уза се, пријетњом и застрашивањем, извјестан број својих присталица. Послије капитулације Италије четници у Црној Гори су задржали још извјесно вријеме свој утицај у Васојевићима, Бјелопавлићима, Црмници, Грахову, Боки Которској и дијелу Црногорског приморја, јер су у овим областима снаге НОП-а биле још недовољно јаке да се са њима обрачунају. Четници су испољавали сличну активност преко својих команданата у Санцаку и Херцеговини, нарочито у требињском, невесињском, гатачком и билећком срезу. У долини Требишњице и Неретве и дуж железничке пруге Мостар—Требиње биле су стационаране италијанске, усташко-домобранске јединице и милиција.

Крилашке формације у Црној Гори, под командом Крста Поповића, такође су се налазиле у процесу деморализације и расула, јер се њихово руководство у новој ситуацији оријентисало на Нијемце, док су се масе које су их до тада подржавале оријентисале на народноослободилачки покрет и приступале нашим јединицама. Ускоро за тим руководства четника и крилаша наша су се на истој линији, стављајући се под окриље Нијемаца; она су заједно са Нијемцима наставила борбу против јединица НОВЈ све до завршетка рата.

Партијско-политичка руководства у Црној Гори, Санцаку и Херцеговини одиграла су значајну улогу у сређивању стања у партијским организацијама и партизанским јединицама (одредима) на терену, у вријеме када су наше снаге на овим територијама биле још недовољно јаке да изврше потпуну мобилизацију народа за народноослободилачки покрет и оружане формације. Наше снаге нијесу биле довољно бројне ни снажне да разоружају италијанске јединице у вријеме њихове капитулације, ни да зауставе продор Нијемаца у ове обла-

сти. Међутим, непосредни контакти партијско-политичких радника с народом у периоду од битке на Сутјесци до капитулације Италије имали су велики значај за даљи развој НОП-а у овим областима. При томе треба имати у виду улогу Ивана Милутиновића, члана Врховног штаба, који се у то вријеме налазио у Црној Гори, гдје је помагао Покрајинском комитету КП за Црну Гору и Боку у сређивању ситуације послије битке на Сутјесци, а пружао је савјете и помоћ и сусједним областима. У својству члана Врховног штаба и Извршног одбора АВНОЈ-а, Иван Милутиновић је на дан капитулације Италије упутио писмени позив командантима италијанских трупа у Црној Гори и Боки да пређу на страну НОВ и ПОЈ или да предају наоружање и опрему. Писмо је било потпуно у духу директиве Врховног команданта НОВ и ПОЈ коју је упутио националним руководствомима НОП-а у вези са разоружањем и привлачењем италијанских јединица на нашу страну, мада Иван Милутиновић тада није био у непосредном контакту са Врховним штабом.⁶

2. ОДЛУКА ВРХОВНОГ КОМАНДАНТА НОВ И ПОЈ О ФОРМИРАЊУ 2. УДАРНОГ КОРПУСА

Пратећи током љета 1943. догађаје на савезничким фронтима и на југословенском ратишту, анализирајући извјештаје које је примио од националних руководства народноослободилачког покрета, врховни командант НОВ и ПОЈ Јосип Броз Тито је са својим штабом предвидио њихов даљи ток и развој, доносио одговарајуће одлуке, наређења и директиве за развој и употребу јединица НОВЈ и њихову спремност за предстојеће догађаје. Назирао је промјене у табору њемачко-италијанског окупатора и посљедице које би могле наступити, нарочито послије промјена до којих је дошло падом Мусолинијеве фашистичке владе у Италији.

⁶ Архив Војноисторијског института (у даљем тексту Архив ВИИ), рег. бр. 1-4: 1 к. Ж.

Врховном команданту је било познато да су, послије пете непријатељске офанзиве, у Црној Гори наше снаге биле веома мале. То би могли искористити непријатељи НОП-а, што би се негативно одразило на даљи ток народноослободилачке борбе у југоисточним предјелима земље. Наиме, на овој територији четничке снаге су имале још јак утицај и на њој се могло очекивати искрцавање англо-америчких трупа, што би веома усложнило политичку и војну ситуацију. Због тога је пространо подручје Црне Горе, Санџака и Херцеговине, са Црногорским приморјем и Боком Которском, добијало све већи стратегијски значај за развој даљих операција НОВ и ПОЈ. То је утицало да Врховни командант одлучи да се тај простор што прије попуни нашим снагама, упућивањем јединица из састава Оперативне групе Врховног штаба, мобилизацијом нових бораца и формирањем нових јединица на овом подручју.

Црна Гора и сусједне области — као подручје народноослободилачке борбе која се ту водила против окупатора и домаћих издајничких и контрареволуционарних снага — била је у политичком и војном погледу саставни дио југословенског ратишта. Такву оцјену овом подручју давало је наше политичко и војно руководство као и врховно командовање окупаторских трупа.

Још почетком августа 1943. године (4. августа) Врховни штаб НОВ и ПОЈ је преко штаба 2. пролетерске дивизије упутио наређење да се штаб 3. ударне дивизије са 5. црногорском бригадом упути у Црну Гору, ради попуње и реорганизације 3. дивизије и повезивања са 10. херцеговачком бригадом, која је послје битке на Сутјесци враћена у Херцеговину. У то вријеме 5. бригада са два батаљона од око 200 бораца налазила се на простору Озрена (код Добоја) у источној Босни, на сектору дјејстава 2. пролетерске дивизије, гдје се налазио и дио штаба 3. дивизије, као и 1. далматинска бригада ове дивизије. Послије продора на Сутјесци у пету офанзиву, све јединице су по одлуци Врховног штаба дјејствовале у ово вријеме на овој просторији.

Штаб 3. дивизије иије имао непосредну везу са Врховним штабом, пошто му је радио-станица пропала на Сутјесци, па је у оперативном погледу рад ове двије бригаде (1. далматинске и 5. црногорске) обједињавао штаб 2. пролетерске дивизије, на чијем сектору су се налазиле.

По пријему наређења Врховног команданта, штабови 2. пролетерске и 3. ударне дивизије су оцијенили да упућивање малобројне 5. бригаде не би била велика помоћ Црној Гори у вријеме када су се очекивале велике промјене које су захтијевале јаче снаге за извршење предстојећих задатака. На основу такве процјене предложени су (6. августа) Врховном штабу да се, поред 5. бригаде, из источне Босне у правцу Херцеговине и Црне Горе, Санцака и Метохије упути цијела 2. пролетерска дивизија, или бар њена 4. црногорска бригада са задатком: да прикупи и реорганизује 3. санџачку бригаду; да прикупи дијелове 5. црногорске бригаде који су се после битке на Сутјесци вратили у Црну Гору; да изврши мобилизацију ради попуне постојећих и формирања нових јединица; да се формира 2. ударни корпус НОВЈ и припреми за догађаје у случају брзе капитулације Италије. Долазак корпуса у Црну Гору, Херцеговину и Санџак имао би много већи политички и војнички ефекат и позитивно би утицао на мобилизацију нових бораца.

Када је примио овај предлог, Врховни командант је одмах упутио наређење (8. августа) штабу 2. пролетерске дивизије да хитно крене у правцу Фоче и Санцака, чим му 17. источнобосанска ударна дивизија пошаље смјену на Озрену.

Очекујући смјену 2. дивизија није могла извршити покрет одмах, већ се задржала на ширем простору Озрена и у долини Криваје у борби са јачом четничком групацијом на том простору која је тежила да отуда потисне наше јединице. Врховни штаб је извијестио штаб 2. дивизије (9. августа) да је наредио 17. дивизији

7 Архив ВИИ, рег. бр. 4/7-9, к. 391А ј 4/3-9, к. 731: извјештај штаба 2. дивизије од 4. VIII 1943. и наређење врховног команданта од 8. VIII 1943 (књига депеша 2. див.).

да одмах крене за Озрен и смијени њене јединице. Међутим, дијелови 17. дивизије стигли су на Озрен тек 22/23. августа, гдје су смијенили 4. бригаду 2. дивизије, која се 28. августа упутила за главнином дивизије према Фочи. Врховни командант је у међувремену пожуривао покрет 2. дивизије [»чим стигне 17. дивизија крените у означеном правцу (Санцак, Црна Гора)]« и тражио предлоге о формирању корпуса и дивизија. Веза између штаба 2. дивизије и Врховног штаба одржавана је свакодневно преко радио-станице, па је Врховни командант усмјеравао покрет јединица и непосредно учествовао у формирању корпуса све до коначне реализације ове одлуке.

На захтјев Врховног штаба НОВ и ПОЈ, штаб 2. пролетерске дивизије упутио је (14. августа) слиједећи предлог:

— да 4. пролетерска (црногорска), 5. црногорска и 10. херцеговачка бригада уђу у састав реорганизоване 3. ударне дивизије,

— да 2. пролетерска, 2. далматинска и 3. пролетерска санцачка бригада уђу у састав 2. пролетерске дивизије,

— да се од ових дивизија формира 2. ударни корпус НОВЈ, који би дјејствовао у Санцаку, Метохији, Црној Гори и Херцеговини.⁸

На основу наређења Врховног команданта НОВ и ПОЈ од 23. августа, Врховни штаб се сагласио с предлогом штаба 2. дивизије о формирању ових дивизија и корпуса, с тим да се формирању корпуса приступи нешто касније, када се боље сагледа ситуација на терену. Врховни командант није прихватио да се од 4. и 5. црногорске бригаде формира црногорска дивизија, што је такође било предложено, јер је већ постојала 3. ударна дивизија која је формирана још новембра 1942, у коју су сада укључене двије црногорске бригаде.

Врховни командант је ускоро за тим (5. септембра) наредио штабу 2. пролетерске дивизије да убрза припреме за формирање корпуса и оријентише главнину за

⁸ Исто, рег. бр. 4/1-9, к. 391А: предлог штаба 2. дивизије (књи-га депеша).

дјејства на територији Црне Горе, Санџака и Херцеговине. Непосредно после тога, наредио је штабу 2. дивизије (9. септембра) да се формира народноослободилачки ударни корпус, у чији састав је требало да уђу: 2. пролетерска и 3. ударна дивизија, како је било предложено, и партизански одреди на територији Црне Горе, Санџака и Херцеговине.⁹ Истом наредбом одредио је у ужи дио штаба корпуса:

— за команданта Пека Дапчевића, до тада команданта 2. пролетерске дивизије;

— за политичког комесара Митра Бакића, до тада политичког комесара 2. пролетерске дивизије;

— за начелника штаба Рудолфа Приморца, до битке на Сутјесци начелника штаба 3. ударне дивизије; нешто касније је за његовог помоћника одређен Бранко Обрадовић.

Истовремено, у сагласности са штабом корпуса, Врховни командант је одредио и штабове дивизија у следећем саставу:

— у 2. пролетерској за команданта Љубодрага Бурића, до тада команданта 2. бригаде; за политичког комесара Слободана Пенезића, до тада политичког комесара исте бригаде; за замјеника команданта Радомира Бабића, до тада политичког комесара 3. дивизије; за начелника штаба Стојадина Солдатовића, који се тада налазио на раду у Црној Гори;

— у 3. ударној дивизији за команданта Радована Вукановића, дотадашњег команданта 3. дивизије; за политичког комесара Јова Капичића, до тада политичког комесара 2. далматинске бригаде; за замјеника команданта Влада Шегрта, дотадашњег команданта 10. херцеговачке бригаде; за начелника штаба Божа Лазаревића, до тада оперативног официра у штабу 3. дивизије.

Формирање корпуса и реорганизација јединица изазвали су потребу да се попуне упражњена мјеста и у неким пролетерским и ударним бригадама у саставу ових дивизија, па су та мјеста погуњена током септем-

⁹ Исто, рег. бр. 4/10-9, к. 731: наређење врховног команданта (књига депеша).

бра, за вријеме покрета јединица ка Црној Гори и Санцаку. За команданта бригаде су постављени: 2. далматинске Саво Бурић, 3. санџачке Жарко Видовић, 4. црногорске Блажо Јанковић, 5. црногорске Бошко Јанковић и 10. херцеговачке Раде Хамовић.

Послије извршеног формирања, Врховни штаб је овом корпусу дао назив 5. корпус НОВЈ, с обзиром на то да су већ постојала два босанска и два хрватска корпуса, мада је штаб корпуса био предложио назив — 2. корпус. У то вријеме дошло је до формирања и других корпуса, а радило се и о преименовању, односно промјени назива корпуса. Наиме, ранији називи »босански«, »хрватски« корпуси постају корпуси НОВЈ и добивају одговарајућу нумерацију. Због тога је Врховни штаб одустао од првобитног назива и одлучио да корпус задржи назив 2. корпус, што је предложено приликом његовог формирања. Наредбом о формирању корпуса (укупно осам), најстарије јединице Народноослободилачке војске добиле су називе 1. и 2. ударног корпуса. Они су по саставу јединица били пролетерски.¹⁰

Врховни командант је 10. септембра 1943. упутио директиву штабу 2. пролетерске дивизије, који је тог дана био преформиран у штаб 2. корпуса, о основним и најхитнијим задацима на територији Санџака, Црне Горе, Херцеговине и на простору Сарајево—Калиновик—Фоча. Штабу 2. корпуса је наређено: разбити и онемогућити четничку мобилизацију, проширити се, попунити јединице и припремити снаге да у погодном тренутку ослободе градове. Даље је наређено да се 2. пролетерска бригада одмах упути у Санџак, а 5. црногорска бригада у Црну Гору, са истим задацима, да се прикупе и оформе дијелови 3. санџачке и 5. црногорске бригаде, који су се послје битке на Сутјесци вратили на ове терене. Такође је наређено да остале двије бригаде (2. далматинска и 4. црногорска) образују Покретну групу за дјејства на сектору Сарајево—Калиновик—Фо-

¹⁰ Исто, 26. II, к. 10, док. 169: обавештење Врховног штаба штабу 2. корпуса од 8. X 1943.

ча до доласка јединица 3. ударног корпуса на овај простор.¹¹

Пошто је 2. ударни корпус крајем септембра и почетком октобра извршио дубок продор својим јединицама на територију Санцака, Херцеговине и Црне Горе, Врховни командант је упутио штабу корпуса 9. октобра нову директиву о основним задацима корпуса и перспективи преношења борбених дјејстава у правцу Србије и Македоније.¹² Овом директивом су предвиђени слиједећи задаци јединица под командом штаба 2. ударног корпуса: а) рашчистити потпуно са четницима на територији корпуса, б) разоружати Италијане или их придобити за заједничку борбу против Нијемаца под нашом командом, в) вршити мобилизацију на цијелој територији под контролом корпуса, г) стварати народноослободилачке одборе и учвршћивати народну власт.

Истовремено, овом директивом Врховни командант обавјештава штаб 2. корпуса да ће ускоро на његов сектор за употребу у Санцаку упутити 5. крајишку дивизију 1. пролетерског корпуса као ојачање и под његову оперативну команду, затим и 1. пролетерску дивизију истог корпуса на сектор Пљевља—Пријепоље, јер »има намјеру да на сектору Санцака и Метохије концентрише Први и Други корпус, и када за то буде моменат сазрео, кренути у правцу Србије и Метохије«. Ставио је у дужност 2. корпусу да поклони пуну пажњу учвршћењу народне власти на подручју корпуса, да организује нове јединице које ће касније, када корпус изврши покрет, остати на терену ради обезбјеђивања слободне територије. Због непријатељских офанзива током зиме и прољећа 1944. године, до концентрације јединица 1. корпуса у Санцаку дошло је тек током љета 1944. године, с тим што је 5. крајишка дивизија стигла на територију 2. корпуса раније и учествовала у борбама у Санцаку и западној Србији (у току зиме 1943/44).

¹¹ Исто, док. 126: директива врховног команданта штабу 2. дивизије од 10. IX 1943.

¹² Исто, док. 174: директива врховног команданта штабу 2. корпуса од 9. X 1943.

Штаб 2. ударног корпуса обавио је до 10. септембра све припреме за формирање и за продор из источне Босне у долину Дрине, гдје је својим јединицама ослободио Устиколину, Брод и Фочу. На овој просторији прикупио је јединице, извршио реорганизацију и издао наредбу (10. септембра) о формирању и саставу корпуса, о задацима јединица који су произлазили из директиве Врховног команданта НОВ и ПОЈ.¹³ Већ слиједећег дана (11. септембра), приступио је реализовању постављених задатака, имајући у виду основни задатак — мобилизацију и јачање снага корпуса, не упуштајући се још у веће борбе са Нијемцима који су јачим снагама запосиједили подручје на које је корпус усмјерен.

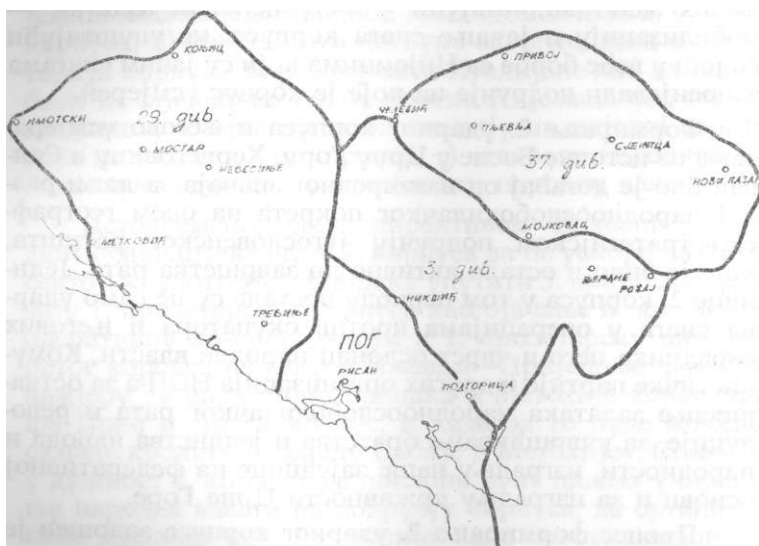
Формирање 2. ударног корпуса и његово усмјеравање из источне Босне у Црну Гору, Херцеговину и Санџак био је догађај од изванредног значаја за даљи развој народноослободилачког покрета на овом географско-стратегијском подручју југословенског ратишта, које је било и остало активно до завршетка рата. Јединице 2. корпуса у том периоду постале су не само ударна снага у операцијама против окупатора и његових сарадника него и чврст ослонац народне власти, Комунистичке партије и других организација НОП-а за остваривање задатака народноослободилачког рата и револуције, за учвршћивање братства и јединства народа и народности, изградњу наше заједнице на федеративној основи и за изградњу државности Црне Горе.

Процес формирања 2. ударног корпуса завршен је 10. септембра 1943. године. Тада су се у његовом саставу налазиле: 2. пролетерска и 3. ударна дивизија, чије су бригаде изашле из битке на Сутјесци са смањеним бројним стањем, а у међувремену нијесу успјеле да се знатније попуне. Њихово укупно бројно стање износило је око 3.500 бораца, па је тада (15. септембра) у корпусу, рачунајући и бројно стање партизанских одреда, било око 4.000 бораца.

Доласком јединица 2. ударног корпуса на територију Црне Горе, Санџака и Херцеговине извршеија је

¹³ *Зборник*, т. III, књ. 5, д<ж. 26: наређење штаба 2. корпуса од 10. IX 1943.

попуна брнгада новим борцима, а у току 1943. и 1944. године, формиране су нове јединице, које су укључене у састав корпуса. Формиране су јединице дивизијског ранга на територији Црне Горе, Херцеговине и Санцака, тако да су у састав корпуса биле укључене четири дивизије, једна група дивизијског ранга и једна италијанска партизанска дивизија формирана од италијанских војника који су прешли на страну НОВЈ. Бројно

Операцјиско подручје 2. ударног корпуса

стање корпуса, почетком фебруара 1944. године (8. фебруара), нарасло је на око 20.000 бораца, рачунајући и партизанске одреде, па се он на тај начин оспособио, квалитативно и квантитативно, да извршава све постављене задатке и да води успјешно операције већег обима и ширих размјера на пространом оперативном подручју, обезбјеђујући на њему постојање сталне ослобођене територије и учвршћивање народне власти.

Током 1943. и 1944. јединице корпуса су попуњава-
не новим борцима, па је он до краја 1944. године бројно
нарастао на око 30.000 бораца (стање 1. јануара 1945),
што је још више повећало његову борбену способност у
завршним операцијама за ослобођење земље.¹⁴

Командовање корпусом одвијало се у почетку пре-
ко дотадашњег штаба 2. пролетерске дивизије. Опера-
тивне и друге потребе су захтијевале проширење штаба
одговарајућим органима за оперативне, материјалне, по-
задинске, административне и друге потребе. Већ у но-
вембру 1943. године штаб корпуса има пет одјељења са
одговарајућим одсјецима, а почетком фебруара 1944.
усклађује своју организацију са јединственом форма-
цијом коју је прописао Врховни штаб, према којој је
штаб корпуса имао: оперативни дио штаба са седам
одсјека и корпусну војну област са шест одсјека.

За извршавање одговарајућих специјалних задата-
ка, под непосредном командом штаба корпуса форми-
ране су у наредном периоду слиједеће приштапске једи-
нице (изван састава дивизија):

— Пратећи батаљон штаба 2. ударног корпуса, фор-
миран 18. октобра 1943. године;

— Пионирски батаљон 2. ударног корпуса, из саста-
ва италијанских јединица, формиран 4. децембра 1943.
године;

— Извиђачки батаљон штаба 2. ударног корпуса,
формиран 28. јуна 1944. године;

— Артиљеријски дивизион, формиран 4. новембра
1943. године;

— Допунски батаљон штаба 2. ударног корпуса,
формиран 5. марта 1944. године; почетком 1945. у корпу-
су су формирана два допунска батаљона за обуку нових
бораца у трајању 2 мјесеца (8. фебруара у оба батаљона
била су 883 борца);

— Артиљеријска група штаба 2. ударног корпуса,
формирана 8. маја 1944. године;

— Чета за везу, формирана 4. децембра 1943. го-
дине;

¹⁴ *Зборник*, т. III, књ. 7 и 10, док. 49 и 141: бројно стање 2. кор-
пуса на дан 15. IX 1943. и 1. I 1945.

— Нижи официрски курс при штабу 2. ударног корпуса (почетком децембра 1943. у Пљевљима, од 20. јануара 1944. у Колашину, а од септембра 1944. у Никшићу) за старјешине ранга команданта батаљона и командира чета и њихове замјенике; у Пљевљима је на курсу било 110, а у Колашину 84 слушаоца. Први командант курса био је Божо Лазаревић;

— Виши официрски курс при штабу 2. ударног корпуса у трајању од 30 дана са почетком 5. марта 1944. године, за старјешине ранга команданта бригаде и батаљона и њихове замјенике. На курс су позвана из сваке бригаде по четири руководиоца одговарајућег ранга. Руководилац курса био је Милован Лаковић.¹⁵ Почетком 1945. године приступило се формирању разних стручних, војно-политичких и других курсева.

У јединицама 2. корпуса на дан 8. фебруара 1945. било је 18 разних курсева за обуку политичких руководиоца подофицира и нижих официра (пјешадијских, артиљеријских, телефонских, радио-телепринтерских). Предвиђено је да курсеви трају 1—4 мјесеца.

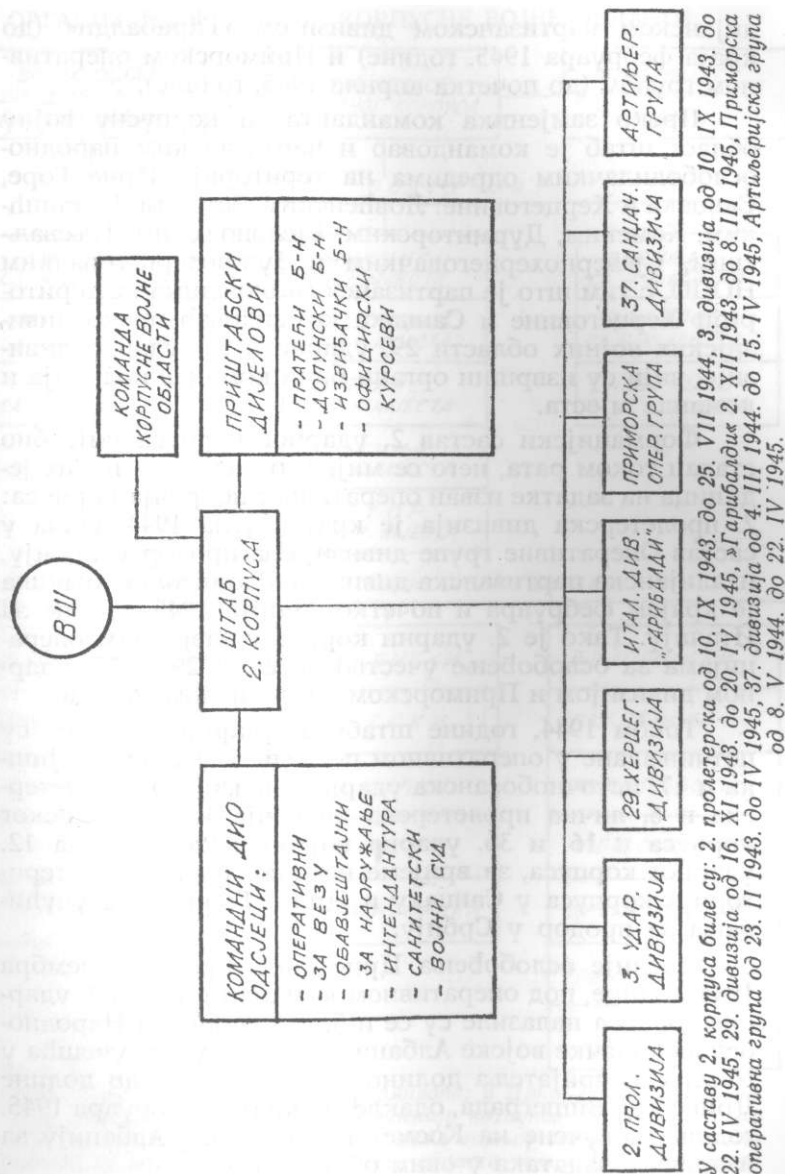
Штаб корпуса је по потреби формирао у саставу штаба и друге органе и установе. У формацијском саставу штаба корпуса (од краја октобра 1943) били су: војна музика, ватрогасна чета (Пљевља) и команда саобраћаја.

На тај начин штаб 2. ударног корпуса је био развијен до прописане формације и као такав функционисао је до краја рага, односно до расформирања крајем априла 1945. године, када је укључен у састав 2. армије. Штаб 2. ударног корпуса је био под непосредном командом Врховног команданта све до укључивања његових дивизија у састав 2. армије.

Штаб 2. ударног корпуса је непосредно командовао слиједећим дивизијама које су биле у његовом саставу: 2. пролетерском дивизијом (до јула 1944. године), 3. ударном дивизијом и 29. ударном херцеговачком дивизијом (до краја априла 1945. године), 37. ударном санџачком дивизијом (до 10. априла 1945. године), ита-

¹⁵ Исто, док. 50 и 60: извјештај штаба 2. корпуса од 8. II 1944. и наређење штаба 2. корпуса од 12. II 1944.

ОРГАНИЗАЦИОНА СХЕМА 2. УДАРНОГ КОРПУСА

лијанском партизанском дивизијом »Гарибалди« (до краја фебруара 1945. године) и Приморском оперативном групом (до почетка априла 1945. године).

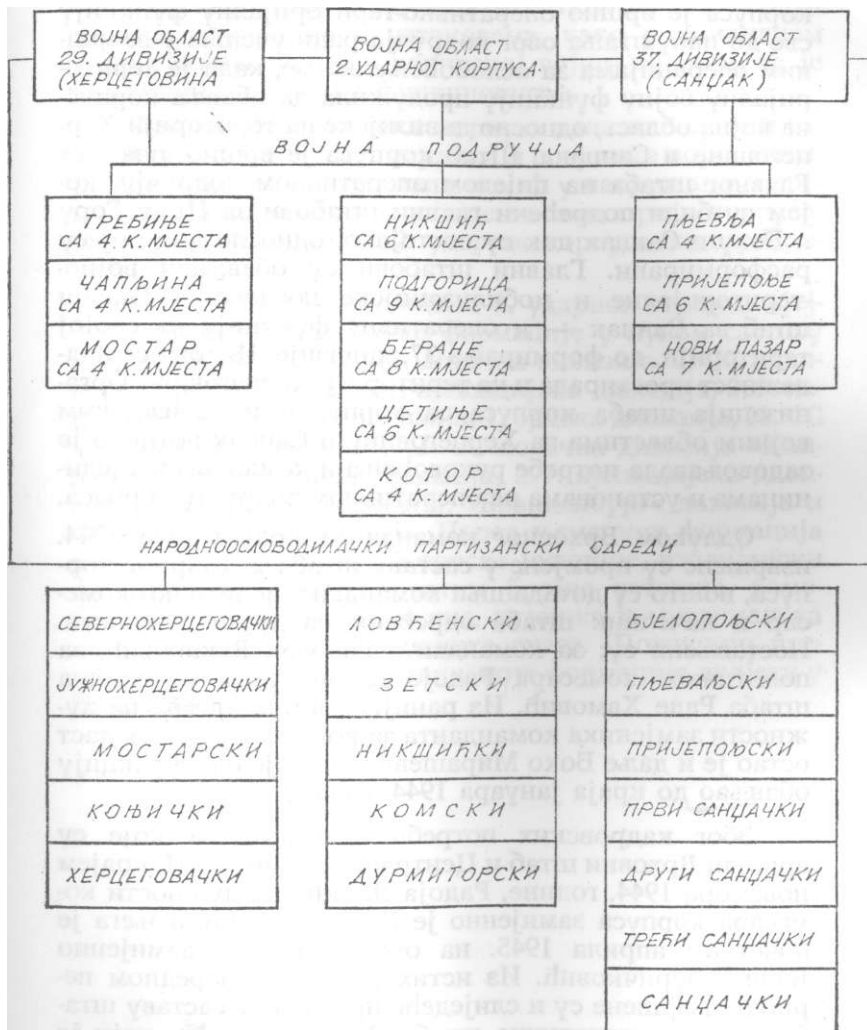
Преко замјеника команданта за корпусну војну област штаб је командовао и партизанским народно-ослободилачким одредима на територији Црне Горе, Санцака и Херцеговине: Ловћенским, Зетским, Никшићким, Комским, Дурмиторским, Бјелопољским, Пљевалским, Сјевернохерцеговачким и Јужнохерцеговачким НОПО, с тим што је партизанским одредима на територији Херцеговине и Санцака командовао преко дивизијских војних области 29. ударне и 37. ударне дивизије, чији су извршни органи били команде подручја и команде мјеста.

Формацијски састав 2. ударног корпуса није био стаалан током рата, него се мијењао одласком неких јединица на задатке изван оперативног подручја корпуса: 2. пролетерска дивизија је крајем јула 1944. ушла у састав Оперативне групе дивизија за продор у Србију, италијанска партизанска дивизија »Гарибалди« отишла је крајем фебруара и почетком марта 1945. године за Италију. Тако је 2. ударни корпус у завршним операцијама за ослобођење учествовао са 3, 29. и 37. ударном дивизијом и Приморском оперативном групом.

Током 1944. године штабу 2. ударног корпуса су потчињаване у оперативном погледу 5. ударна крајишка и 17. источnobосанска ударна дивизија, 1. пролетерска и 6. личка пролетерска дивизија 1. пролетерског корпуса и 16. и 36. ударна војвођанска дивизија 12. ударног корпуса, за вријеме њиховог боравка на територији корпуса у Санцаку и Црној Гори прије упућивања за продор у Србију.

Послије ослобођења Црне Горе, крајем децембра 1944. године, под оперативном командом штаба 2. ударног корпуса налазиле су се и 5. и 6. дивизија Народноослободилачке војске Албаније, које су узеле учешћа у гоњењу непријатеља долином Таре и Лима до долине Дрине код Вишеграда, одакле су, крајем фебруара 1945. године, повучене на Космет и у сјеверну Албанију за извршење задатака у овим областима.

ОРГАНИЗАЦИОНА СХЕМА КОРПУСНЕ ВОЈНЕ ОБЛАСТИ

Војна подручја су током 1944. формирана: у Црној Гори 3, а у Санџаку и Херцеговини по 2, па је послје потпуног ослобођења ових области извршено преформирање према горњој схеми. Партизански одреди су послје ослобођења ових области током 1944. расформирани, а њихово људство распоређено у бригаде

На свом оперативном подручју штаб 2. ударног корпуса је вршио оперативно-територијалну функцију све до напуштања овог подручја ради учешћа у завршним операцијама за ослобођење земље, када је територијалну војну функцију продужила да обавља корпусна војна област, односно дивизијске на територији Херцеговине и Санцака. Штаб корпуса је вршио дужност Главног штаба на цијелом оперативном подручју, којем су били подређени главни штабови за Црну Гору и Боку и Санцак док су постојали, односно док нијесу расформирани. Главни штабови су обављали војно-територијалне и мобилизацијске послове, а Главни штаб за Санцак — и оперативну функцију на својој територији, до формирања 37. дивизије. Његова се надлежност простирала и на територију Херцеговине. Организација штаба корпуса са корпусом и дивизијским војним областима за Херцеговину и Санцак потпуно је задовољавала потребе руковођења и командовања јединицама и установама на оперативном подручју корпуса.

Одлуком Врховног команданта крајем јула 1944. извршене су промјене у саставу штаба 2. ударног корпуса, пошто су дотадашњи командант, политички комесар и начелник штаба одређени на друге дужности. Постављени су: за команданта Радован Вукановић, за политичког комесара Радоје Дакић, а за начелника штаба Раде Хамовић. Из ранијег састава штаба на дужности замјеника команданта за корпусну војну област остао је и даље Боко Мирашевић, који је ову функцију обављао 3.о краја јануара 1944. године.

Због кадровских потреба и помјерања које су вршили Врховни штаб и Централни комитет КП, крајем новембра 1944. године, Радоја Дакића на дужности комесара корпуса замијенио је Војо Николић, а њега је почетком априла 1945. на овој дужности замијенио Бошко Буричковић. Из истих разлога у наредном периоду извршене су и слиједеће промјене у саставу штаба корпуса: начелника штаба Рада Хамовића, који је почетком октобра 1944. одређен на рад у Врховном штабу, замијенио је Вељко Жижич, који је на овој дужности остао до средине фебруара 1945. године, када

га је замијенио Милутин Дапчевић. У штабу корпуса била су кадровски попуњена и остала мјеста у одјељењима, одсјецима и установама, како у комаидном дијелу штаба тако и у корпусној војној области, па је он потпуно нормално функционисао.

При штабу 2. ударног корпуса налазиле су се и савезничке — енглеска, америчка и совјетска војна мисија, преко којих смо примали помоћ у наоружању, опреми и намирницама за јединице на територији корпуса. (Податке о јединицама 2. ударног корпуса види у Прилогу).

У борбама са јединицама 2. ударног корпуса дјествовале су јаке њемачке формације у пуном саставу или у дијеловима — 118. ловачка дивизија, 7. СС дивизија »Принц Еуген«, 181. пјешадијска дивизија, 369. легионарска »Вражја« дивизија, 1. брдска дивизија, 21. СС дивизија »Скендербег«, 13. СС ловачка дивизија »Ханцар«, 22. гренадирска дивизија, 297. пјешадијска дивизија, 105. ловачка дивизија, »Бранденбург« дивизија и 41. гренадирска дивизија. Поред њемачких формација дјејствовале су и неке бугарске јединице, италијански фашистички батаљони, затим бројне усташке, домобранске и четничке јединице, усташка и муслиманска милиција и друге квислиншке снаге. (Потпунији преглед окупаторских и квислиншких формација видјети у Прилогу).